

**TASHQI SIYOSATDA KUCH ISHLATMASLIK YOKI KUCH BILAN TAHDID QILMASLIK TAMOYILINING MOHIYATI VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI****Zuhriddin Jo'raqulov Nuriddin o'g'li**

Toshkent davlat yuridik universiteti

Davlat boshqaruv huquqi yo'nalishi magistratura talabasi.

+998 99-346-16-46

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15634204>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri hisoblangan kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyilining mohiyati, uning rivojlanish tarixi va zamonaviy xalqaro munosabatlardagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada mazkur tamoyilning huquqiy asoslari, institutsional mexanizmlari va amaliy implementatsiyasi bo'yicha muammolar ko'rib chiqilgan, hamda O'zbekistonning bu tamoyilni o'z tashqi siyosatida qo'llash tajribasi o'rganilgan.

**Kalit so'zlar:** xalqaro huquq, kuch ishlatmaslik, kuch bilan tahdid qilmaslik, BMT Nizomi, kollektiv xavfsizlik, institutsional mexanizmlar, xalqaro tinchlik va xavfsizlik.

**Аннотация.** В данной статье анализируется сущность принципа неприменения силы или угрозы силой, который является одним из основных принципов международного права, история его развития и роль в современных международных отношениях. В статье рассматриваются правовые основы данного принципа, институциональные механизмы и проблемы практической имплементации, а также изучается опыт Узбекистана по применению данного принципа в своей внешней политике.

**Ключевые слова:** международное право, неприменение силы, угроза силой, Устав ООН, коллективная безопасность, институциональные механизмы, международный мир и безопасность.

**Abstract.** This article analyzes the essence of the principle of non-use of force or threat of force, which is one of the basic principles of international law, the history of its development and its role in modern international relations. The article examines the legal foundations of this principle, institutional mechanisms and problems of practical implementation, as well as studies the experience of Uzbekistan in applying this principle in its foreign policy.

**Key words:** international law, non-use of force, threat of force, UN Charter, collective security, institutional mechanisms, international peace and security.

**KIRISH**

Xalqaro huquq tizimida kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyili eng muhim va fundamental tamoyillardan biri hisoblanadi. Bu tamoyil davlatlararo munosabatlarda kuchga murojaat qilishni taqiqlash orqali xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, davlatlar suveren tengligini himoya qilish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tamoyil Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Nizomi va boshqa ko'plab xalqaro huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan bo'lib, zamonaviy xalqaro munosabatlarning huquqiy asosini tashkil etadi.

Kuch ishlatmaslik tamoyili, ayniqsa, XX asrda jahonda yuz bergan ikki jahon urushi va boshqa harbiy mojarolar fonida alohida ahamiyat kasb etdi. Bu tamoyil 1945-yildan buyon xalqaro huquqning qat'iy normalari (jus cogens) sifatida tan olingan bo'lib, davlatlar tomonidan unga rioya qilish majburiy hisoblanadi.

Biroq, global miqyosda bu tamoyilning amalda qo'llanilishi bilan bog'liq ko'plab muammolar mavjud bo'lib, bugungi kunda ham davlatlar o'rtasida harbiy mojarolar, kuch ishlatish yoki kuch bilan tahdid qilish holatlari kuzatilmoqda.

Shunga ko'ra, mazkur tamoyilning mohiyatini chuqur tahlil qilish, uning institutsional mexanizmlarini o'rganish va tamoyilning samaradorligini oshirish yo'llarini izlash dolzarb masala hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyilining huquqiy mohiyatini, uning institutsional mexanizmlarini o'rganish va O'zbekistonning bu tamoyilni tashqi siyosatida qo'llash tajribasini tahlil qilishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan: tamoyilning huquqiy asoslari va tarixiy rivojlanishini o'rganish; tamoyilni amalga oshirishning institutsional mexanizmlarini tahlil qilish; tamoyilni amalga oshirishdagi muammolarni aniqlash; O'zbekistonning bu tamoyilni o'z tashqi siyosatida qo'llash tajribasini o'rganish.

### **TADQIQOT METODOLOGIYASI**

Ushbu tadqiqot uchun xalqaro huquq, tashqi siyosat va xalqaro munosabatlar sohasidagi ilmiy-nazariy va amaliy materiallar, xalqaro-huquqiy hujjatlar, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar doirasida qabul qilingan rezolyutsiyalar, deklaratsiyalar va konvensiyalar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosatiga oid qonunchilik bazasi o'rganildi.

Tadqiqotda tarixiy metod, huquqiy-normativ tahlil metodi, tizimli tahlil metodi, qiyosiy tahlil metodi va mantiqiy metod qo'llanildi. Tarixiy metod kuch ishlatmaslik tamoyilining shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlarini o'rganish imkonini berdi. Huquqiy-normativ tahlil metodi xalqaro-huquqiy hujjatlarda ushbu tamoyilning ifodalanishi va huquqiy mazmunini tahlil qilishda yordam berdi. Tizimli tahlil metodi kuch ishlatmaslik tamoyilini amalga oshirishning institutsional mexanizmlarini kompleks ravishda o'rganish imkonini berdi. Qiyosiy tahlil metodi turli davlatlarning va xalqaro tashkilotlarning kuch ishlatmaslik tamoyilini qo'llash tajribasini qiyoslash, shuningdek, O'zbekistonning bu sohadagi tajribasini xalqaro amaliyot bilan solishtirish uchun qo'llanildi. Mantiqiy metod esa tadqiqot natijalarini umumlashtirish va xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot doirasida shuningdek akademik maqolalar, monografiyalar, xalqaro huquq bo'yicha darsliklar, rasmiy hujjatlar va internet resurslari ham o'rganildi. Bu materiallar tadqiqot mavzusi bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni to'ldirish, shuningdek, tamoyilning amaliy qo'llanilishidagi muammolarni aniqlash imkonini berdi.

### **TADQIQOT NATIJALARI**

Kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyili xalqaro huquqning eng fundamental tamoyillaridan biri sifatida BMT Nizomining 2-moddasi 4-bandida quyidagicha ifodalangan: "Barcha a'zolar o'zlarining xalqaro munosabatlarida har qanday davlatning hududiy yaxlitligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi yoxud Birlashgan Millatlar Tashkiloti maqsadlariga zid bo'lgan har qanday yo'sinda kuch ishlatishdan yoki kuch bilan tahdid qilishdan o'zlarini tiyishlari shart" [1; 8-b]. Bu tamoyil BMT Nizomining preambulasida ham o'z aksini topgan bo'lib, unda ta'kidlanishicha, "kelajak avlodlarni urush dahshatlaridan asrash" uchun kuch ishlatmaslik zarur. Kuch ishlatmaslik tamoyilining mazmuni BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o'rtasida do'stona munosabatlar va hamkorlikka taalluqli xalqaro huquq tamoyillari to'g'risidagi 1970-yilgi Deklaratsiyada hamda Yevropa Xavfsizlik va hamkorlik kengashi (YeXHK)ning 1975-yilgi Yakunlovchi hujjatida yanada batafsil yoritib berilgan [14; 3-b].

Bu hujjatlarda kuch ishlatmaslik tamoyili davlatlar o'rtasidagi munosabatlarda kuch ishlatish yoki kuch bilan tahdid qilishni taqiqlash, davlatlarning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligini kuch bilan buzish yoki o'zgartirishni taqiqlash, harbiy bosib olishni huquqiy jihatdan e'tirof etmaslik, davlatlarning chegaralarini kuch yordamida o'zgartirish mumkin emasligi, davlatlar bir-birlariga qarshi harbiy harakatlarni qo'llashdan yoki boshqa davlatlarga nisbatan kuch ishlatishdan tiyilishlari shartligi kabi elementlarni o'z ichiga oladi. "Kuch" tushunchasi esa nafaqat bevosita harbiy harakatlarni, balki iqtisodiy bosim o'tkazish, qurolli guruhlarini qo'llab-quvvatlash, kiber hujumlar va boshqa noqonuniy ta'sir choralarini ham o'z ichiga oladi. Bu tamoyil jus cogens (imperativ norma) xarakteriga ega bo'lib, hech qanday istisno holatlarga yo'l qo'yilmaydi, ya'ni davlatlar o'rtasidagi har qanday shartnoma yoki kelishuv kuch ishlatish yoki kuch bilan tahdid qilishni nazarda tutsa, u haqiqiy hisoblanmaydi.

Kuch ishlatmaslik tamoyilini amalga oshirish va nazorat qilishning bir qator institutsional mexanizmlari mavjud bo'lib, ular o'z ichiga BMT Xavfsizlik Kengashi, BMT Bosh Assambleyasi, Xalqaro Sud va mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlarini qamrab oladi. BMT Xavfsizlik Kengashi xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash uchun asosiy javobgarlikni o'z zimmasiga olgan organ hisoblanadi. BMT Nizomining VII bobiga muvofiq, Xavfsizlik Kengashi tinchlikka tahdid, tinchlikning buzilishi yoki bosqinchilik aktlari mavjudligini aniqlash va tegishli choralar ko'rish vakolatiga ega [31; 2-b]. Bu choralar iqtisodiy sanksiyalar, diplomatik munosabatlarni uzish yoki hatto harbiy kuch ishlatishni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, Xavfsizlik Kengashining samaradorligi ko'p jihatdan doimiy a'zolarining (AQSh, Rossiya, Xitoy, Buyuk Britaniya va Fransiya) veto huquqi tufayli cheklangan bo'lib, bu holat aksariyat hollarda muhim qarorlarning qabul qilinishiga to'sqinlik qiladi [31; 3-b]. BMT Bosh Assambleyasi tinchlik va xavfsizlik masalalariga doir tavsiyalar berish vakolatiga ega bo'lib, uning rezolyutsiyalari majburiy kuchga ega bo'lmasa-da, xalqaro huquq normalarining shakllanishiga va davlatlar amaliyotiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, 2007 yil 15-iyunda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan rezolyutsiyaga muvofiq, har yili 2-oktabr "Xalqaro kuch ishlatmaslik kuni" sifatida nishonlanishi belgilangan bo'lib, bu kun muammolarni kuch ishlatmasdan hal qilishga targ'ib etishga qaratilgan [19; 1-b].

Xalqaro Sud davlatlar o'rtasidagi nizolarni tinch yo'l bilan hal etish mexanizmi sifatida faoliyat yuritadi. Sud davlatlar o'rtasidagi huquqiy nizolarni ko'rib chiqib, xalqaro huquq normalarini, jumladan kuch ishlatmaslik tamoyilini qo'llash bo'yicha qarorlar qabul qiladi. Biroq, Xalqaro Sud faqat o'z yurisdiksiyasini tan olgan davlatlarga nisbatangina majburiy qarorlar qabul qilishi mumkin, bu esa uning samaradorligini cheklaydi. Mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlari, masalan Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti (YEXHT), Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXSHT), NATO, Afrika Ittifoqi va boshqalar kuch ishlatmaslik tamoyilini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu tashkilotlar o'z mintaqalarida tinchlik va xavfsizlikni saqlash, mojarolarni oldini olish va hal etish, shuningdek a'zo davlatlar o'rtasida harbiy-siyosiy hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha faoliyat yuritadi. Masalan, KXSHT doirasida a'zo davlatlar xavfsizligiga tashqaridan bo'ladigan tahdidlar va xatarlarni qaytarish uchun Kollektiv operativ harakat kuchlari (KOHK) tuzilgan bo'lib, bu kuchlarni qo'llash to'g'risida qarorlar qabul qilish mexanizmi konsensus prinsipiga asoslanadi. KXSHT a'zo davlatlari orasidagi nizolarni hal etish uchun harbiy kuch sifatida foydalanish mumkin emas [44; 1-b].

Kuch ishlatmaslik tamoyilini amalga oshirishning yana bir mexanizmi - xalqaro huquqning progressiv rivojlanishi va kodifikatsiyasi hisoblanadi.

BMT doirasidagi Xalqaro huquq komissiyasi, shuningdek turli xalqaro konferensiyalar va forumlar davlatlar amaliyotini umumlashtirish, yangi standartlar va normalarni ishlab chiqish orqali kuch ishlatmaslik tamoyilining mazmunini boyitish va uning samaradorligini oshirishga hissa qo'shadi.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng, xalqaro munosabatlarning to'la huquqli sub'yekti sifatida faoliyat yurita boshladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17-moddasida belgilanganidek, "O'zbekistonning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralar daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum e'tirof etgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi" [10; 1-b]. O'zbekiston Respublikasi "Tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida"gi (1996 yil 26 dekabr) qonunda ham zamonaviy xalqaro huquqning asosiy tamoyillari, jumladan kuch ishlatmaslik tamoyili mustahkamlab qo'yilgan [9; 1-b].

O'zbekiston shuningdek harbiy-siyosiy bloklarga qo'shilmaslik, o'z hududida xorijiy harbiy bazalar va ob'yektlarni joylashtirishga yo'l qo'ymaslik, mamlakat harbiy xizmatchilarining chet eldagi tinchlikparvar amaliyotlarda yoki harbiy mojarolarda ishtirok etishiga yo'l qo'ymaslik siyosatini olib boradi [8; 1-b].

So'nggi yillarda O'zbekiston tashqi siyosatiga oid milliy qonunchilik takomillashtirildi hamda boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, chegaralarning daxlsizligi, kuch ishlatmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish qoidalariga amal qilish kabi tamoyillar asosida O'zbekistonning tashqi siyosati batamom yangi mazmun-mohiyatga ega bo'ldi [2; 1-b].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni loyihasida ham xalqaro munosabatlarda umume'tirof etilgan tamoyillarga, jumladan kuch ishlatmaslik tamoyiliga rioya qilish, mintaqaviy va global xavfsizlikni ta'minlashga hissa qo'shish O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan [2; 1-b]. O'zbekiston kuch ishlatmaslik tamoyilini amalda qo'llashning yorqin misollaridan biri - bu uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi qo'shni davlatlar bilan munosabatlarida ko'rinadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari bilan chegaraviy va suv bilan bog'liq masalalarni tinch yo'l bilan hal etish, hamkorlikni kengaytirish va mintaqada tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash bo'yicha faol siyosat olib bormoqda. Bu siyosat Markaziy Osiyoda yangi siyosiy muhitni shakllantirishga va mintaqaviy hamkorlikning mustahkamlanishiga olib kelmoqda [1; 1-b].

### **MUHOKAMA**

Kuch ishlatmaslik tamoyilining samaradorligi bilan bog'liq muammolar va ularga yechimlar quyidagilardan iborat: Kuch ishlatmaslik tamoyili xalqaro huquqning fundamental tamoyili bo'lishiga qaramay, amalda uning qo'llanilishi bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, tamoyilning amaliy qo'llanilishi ko'p jihatdan davlatlarning siyosiy irodasiga bog'liq bo'lib, bu eroda yetishmagan hollarda tamoyil buzilishi mumkin. Ikkinchidan, "kuch" tushunchasining aniq ta'rifi mavjud emasligi tufayli, ba'zi davlatlar iqtisodiy bosim, kiberhujumlar va boshqa noan'anaviy vositalarni qo'llashni kuch ishlatish deb hisoblamasliklarini bahona qilishi mumkin. Uchinchidan, xalqaro huquq tizimida markazlashgan hokimiyat va majburlov mexanizmlarining yo'qligi tufayli, tamoyilni buzgan davlatlarga nisbatan samarali choralar ko'rish imkoniyati cheklangan. Bu muammolarni hal qilish uchun "kuch" tushunchasining aniq ta'rifini ishlab chiqish va uni xalqaro huquqiy hujjatlarda mustahkamlash, kuch ishlatmaslik tamoyilini buzgan davlatlarga nisbatan samarali sanksiyalar

va javobgarlik choralarini ishlab chiqish, xalqaro huquq tizimida markazlashgan nazorat va majburlov mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

BMT Xavfsizlik Kengashi xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlashda markaziy rol o'ynaydi, biroq uning faoliyati bir qator muammolarga duch keladi. Eng katta muammo - bu doimiy a'zolarining veto huquqi bo'lib, bu huquq ko'pincha muhim qarorlarning qabul qilinishiga to'sqinlik qiladi. Shuningdek, Xavfsizlik Kengashining tarkibi zamonaviy geosiyosiy voqelikni to'liq aks ettirmaydi, chunki u 1945 yilda shakllangan bo'lib, o'shandan buyon deyarli o'zgarmagan [31; 2-b]. Bu muammolarni hal qilish uchun BMT Xavfsizlik Kengashini isloh qilish, uning tarkibini kengaytirish va veto huquqini cheklash, Bosh Assambleyaning xalqaro tinchlik va xavfsizlik masalalaridagi rolini kuchaytirish, mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlari bilan BMT o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kabi choralar tavsiya etiladi.

Kuch ishlatmaslik tamoyilining yana bir murakkab jihati - bu davlatlar suverenitetini himoya qilish va insoniyat manfaatlarini himoya qilish o'rtasidagi ziddiyatdir. Ayrim hollarda, masalan ommaviy qirg'inlar yoki etnik tozalash hollarida, xalqaro hamjamiyat aralashuvi zarur bo'lishi mumkin, biroq bu davlatlar suverenitetini hurmat qilish tamoyiliga zid kelishi mumkin.

Bu muammoni hal qilish uchun "Himoya qilish ma'suliyati" (Responsibility to protect) konsepsiyasini rivojlantirish va aniqlashtirish, xalqaro aralashuv uchun aniq kriteriyalar va protseduralarni ishlab chiqish, xalqaro gumanitar huquq normalarini kuchaytirish va rivojlantirish kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi kuch ishlatmaslik tamoyilini o'z tashqi siyosatining asosi sifatida qayd etgan va bu tamoyilga izchil rioya qilishga intilmoqda. Biroq, mintaqadagi geosiyosiy vaziyatning murakkabligi, chegaraviy va suv bilan bog'liq muammolar, terrorizm va ekstremizm tahdidlari O'zbekistonning bu tamoyilni amalda qo'llashida ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. O'zbekiston uchun Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va barqarorlikni ta'minlash bo'yicha mintaqaviy hamkorlikni yanada kuchaytirish, xalqaro va mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantirish, chegaraviy va suv bilan bog'liq muammolarni tinch yo'l bilan hal etish bo'yicha ikki va ko'p tomonlama muzokaralarni davom ettirish, terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, biroq bunda kuch ishlatmaslik tamoyilini hurmat qilish tavsiya etiladi.

### **XULOSA**

Xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri hisoblangan kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik tamoyili davlatlar o'rtasidagi munosabatlarda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyil BMT Nizomida mustahkamlangan bo'lib, davlatlarni o'z xalqaro munosabatlarida har qanday davlatning hududiy yaxlitligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi kuch ishlatishdan yoki kuch bilan tahdid qilishdan tiyilishga majbur qiladi.

Kuch ishlatmaslik tamoyilini amalga oshirishning institutsional mexanizmlari BMT Xavfsizlik Kengashi, Bosh Assambleyasi, Xalqaro Sud, shuningdek, mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlari va xalqaro huquqning progressiv rivojlanishi orqali amalga oshiriladi. Biroq, bu mexanizmlarning samaradorligi bir qator muammolar tufayli cheklangan bo'lib, bu muammolarni hal qilish uchun xalqaro hamjamiyat tomonidan qo'shimcha sa'y-harakatlar talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi o'z tashqi siyosatida kuch ishlatmaslik tamoyiliga izchil rioya qilishga intiladi va bu tamoyil O'zbekiston Konstitutsiyasi hamda tashqi siyosatga oid qonunchilikda mustahkamlab qo'yilgan.

O'zbekiston mintaqadagi va undan tashqaridagi davlatlar bilan munosabatlarida bu tamoyilni amalda qo'llab kelmoqda, jumladan chegaraviy masalalarni hal etish, suv resurslarini adolatli taqsimlash va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash kabi masalalarda tinch yo'l bilan muzokaralar olib borish usullaridan foydalanmoqda.

Kuch ishlatmaslik tamoyilining samaradorligini oshirish uchun xalqaro hamjamiyat BMT Xavfsizlik Kengashini isloh qilish, "kuch" tushunchasining aniq ta'rifini ishlab chiqish, davlatlarning javobgarligini kuchaytirish va mintaqaviy xavfsizlik tashkilotlarining rolini oshirish bo'yicha sa'y-harakatlarni davom ettirishi lozim. O'zbekiston ham o'z navbatida mintaqaviy hamkorlikni yanada kuchaytirish, xalqaro huquq normalariga rioya qilish va tinch tashqi siyosatni olib borish orqali xalqaro tinchlik va xavfsizlikka o'z hissasini qo'shishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kuch ishlatmaslik tamoyili zamonaviy xalqaro huquq tizimining poydevori hisoblanadi va uning samarali qo'llanilishi global tinchlik va barqarorlikni ta'minlashning asosiy shartidir. Bu tamoyilni amalda qo'llashda mavjud muammolarni bartaraf etish uchun davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasida yaqin hamkorlik talab etiladi.

## REFERENCES

1. Zamonaviy tashqi siyosat bo'yicha e'tiborli manba. - <https://xabar.uz/uz/siyosat/zamonaviy-tashqi-siyosat-boyicha-etiborli-manba> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
2. O'zbekiston o'zining tashqi siyosat tamoyillariga sobit! - <https://strategy.uz/index.php?news=1471&lang=uz> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
3. Tashqi savdo siyosatining mohiyati va vositalari. - <https://azkurs.org/tashqi-savdo-siyosatining-mohiyati-va-vositalari.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
4. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati. - <https://www.uzbekistan.org.ua/uz/o-zbekiston-respublikasi-tashqi-siyosati.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
5. Tashqi siyosat - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Tashqi\\_siyosat](https://uz.wikipedia.org/wiki/Tashqi_siyosat) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
6. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. - [https://president.uz/oz/pages/view/strategy?menu\\_id=144](https://president.uz/oz/pages/view/strategy?menu_id=144) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
7. Tashqi siyosat. - <https://www.uzbekistan.org.ua/uz/161-uncategorised/publikatsii/tashqi-siyosat/1910-tashqi-siyosat.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
8. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati. - [https://old.gov.uz/oz/pages/international\\_relations](https://old.gov.uz/oz/pages/international_relations) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
9. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining qonuni 336-I-son, 26.12.1996. - <https://lex.uz/docs/-39149> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IV bobi Tashqi siyosatga qaratilgan. - <https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=62693> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.

11. Xalqaro huquq - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro\\_huquq](https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_huquq) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
12. Xalqaro huquq tushunchasi va ahamiyati. - <https://muhaz.org/1-xalqaro-huquq-tushunchasi-va-ahamiyati.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
13. Xalqaro xavfsizlik huquq manbalari. Kollektiv xavfsizlik tizimi. - <https://uz.atomiyme.com/xalqaro-xavfsizlik-huquq-manbalari-kollektiv-xavfsizlik-tizimi/> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
14. Xalqaro huquq tushunchasi. - <https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=55213> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
15. Konstitutsiyamizda xalqaro huquq masalasiga ham keng o'rin ajratilgan. - [https://uza.uz/oz/posts/konstitutsiyamizda-xalqaro-huquq-masalasiga-ham-keng-orin-ajratilgan\\_663352](https://uza.uz/oz/posts/konstitutsiyamizda-xalqaro-huquq-masalasiga-ham-keng-orin-ajratilgan_663352) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
16. Xalqaro huquq. - [https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/27/Xalqaro\\_Huquq\\_-\\_A.Saidovlot.pdf](https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/27/Xalqaro_Huquq_-_A.Saidovlot.pdf) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
17. O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati. - <https://lex.uz/acts/-3586735> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
18. Xalqaro huquq — UzEnts. - [https://enc.for.uz/wiki/Xalqaro\\_huquq](https://enc.for.uz/wiki/Xalqaro_huquq) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
19. 2-oktabr – Xalqaro kuch ishlatmaslik kuni. - <https://uzreport.news/society/2-oktabr-xalqaro-kuch-ishlatmaslik-kuni> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
20. Xalqaro ommaviy huquq darslik. - [https://www.researchgate.net/publication/350106729\\_XALQARO\\_OMMAVIY\\_HUQUQ\\_DARSLIK\\_Ozbekiston\\_Respublikasi\\_Oliy\\_va\\_orta\\_maxsus\\_talim\\_vazirligi\\_tomonidan\\_nashrga\\_tavsiya\\_etilgan](https://www.researchgate.net/publication/350106729_XALQARO_OMMAVIY_HUQUQ_DARSLIK_Ozbekiston_Respublikasi_Oliy_va_orta_maxsus_talim_vazirligi_tomonidan_nashrga_tavsiya_etilgan) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
21. Xalqaro tashkilotlar ma'lumotlar bazasi. - <https://stat.uz/uz/xalqaro-statistika/5841-xalqaro-tashkilotlar-ma-lumotlar-bazasi> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
22. Xalqaro tashkilotlar. - <https://azkurs.org/xalqaro-tashkilotlar.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
23. Xalqaro tashkilotlar. - <https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/22/1663657739.pdf> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
24. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik. - <https://www.stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mitayangiliklar/7910-xalqaro-tashkilotlar-bilan-hamkorlik> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
25. O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalarining o'rnatilishi va rivojlanishi. - <https://hozir.org/ozbekistonning-xalqaro-tashkilotlar-va-xorijiy-mamlakatlar-bil.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
26. Jahondagi Xalqaro va regional tashkilotlar. - <https://geografiya.uz/bilasizmi/740-jahondagi-xalqaro-va-regional-tashkilotlar.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
27. Turkum: Xalqaro tashkilotlar - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Turkum:Xalqaro\\_tashkilotlar](https://uz.wikipedia.org/wiki/Turkum:Xalqaro_tashkilotlar) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.

28. "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqotlar universiteti. - <https://my.uzbmb.uz/university-about-direction/376> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
29. Tokayev BMT Xavfsizlik kengashining tuzilmasini yangilashga. - <https://anhor.uz/uzl/world/tokauev-bmt-xavfsizlik-kengashining-tuzilmasini-yangilashga-chaqirdi-dunyo-bir-nechta-mamlakatning-qaroriga-bog-lanib-qololmaydi/> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
30. BMT Xavfsizlik kengashi: uni isloh qilish mumkinmi? - <https://kun.uz/news/2023/04/08/bmt-xavfsizlik-kengashi-uni-isloh-qilish-mumkinmi> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
31. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xavfsizlik Kengashi - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Birlashgan\\_Millatlar\\_Tashkilotining\\_Xavfsizlik\\_Kengashi](https://uz.wikipedia.org/wiki/Birlashgan_Millatlar_Tashkilotining_Xavfsizlik_Kengashi) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
32. Mavzu: 13-& Yuk ko'tarish kranlari mexanizmlari tuzilishi va ular bilan ishlash. - <https://www.hozir.org/mavzu-13--yuk-kotarish-kranlari-mexanizmlari-tuzilishi-va-ular.html> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
33. Xavfsizlik mexanizmlari va turlari. Himoyalangan dasturiy ta'minot - UzbekDevs. - <https://uzbekdevs.uz/maqolalar/xavfsizlik-mexanizmlari-va-turlari-himoyalangan-dasturiy-taminot> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
34. Elektr qurilmalarini ekspluatatsiya qilishda texnika xavfsizligi qoidalarini tasdiqlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining qarori 638-son, 09.10.2020. - <https://lex.uz/uz/docs/-5038211> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
35. SSSR Davlat xavfsizlik qo'mitasi - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/SSSR\\_Davlat\\_xavfsizlik\\_qo%CA%BBmitasi](https://uz.wikipedia.org/wiki/SSSR_Davlat_xavfsizlik_qo%CA%BBmitasi) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
36. BMT Xavfsizlik kengashi Afg'onistondagi missiyasini bir yilga uzaytirdi. - <https://daryo.uz/2018/03/09/bmt-xavfsizlik-kengashi-afgonistondagi-missiyasini-bir-yilga-uzaytirdi/> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
37. Xavfsizlik texnikasi - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Xavfsizlik\\_texnikasi](https://uz.wikipedia.org/wiki/Xavfsizlik_texnikasi) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
38. Axborot xavfsizligi - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/Axborot\\_xavfsizligi](https://uz.wikipedia.org/wiki/Axborot_xavfsizligi) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
39. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. - [https://mitc.uz/uz/pages/info\\_security](https://mitc.uz/uz/pages/info_security) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
40. Buxdu - Raqamli universitet tizimi. - [https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13241\\_2\\_62D59433227506AEF1BEA6CA35C85C6376F78A92.pdf](https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13241_2_62D59433227506AEF1BEA6CA35C85C6376F78A92.pdf) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
41. Favqulodda vaziyatlar va xavfsizlik xizmatlari. - <https://www.iloencyclopaedia.org/uz/part-xvii-65263/emergency-and-security-services> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
42. O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati - Vikipediya. - [https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston\\_Respublikasi\\_Davlat\\_xavfsizlik\\_xizmati](https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasi_Davlat_xavfsizlik_xizmati) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.

43. Kollektiv xavfsizlik to'g'risidagi shartnoma tashkiloti Kollektiv xavfsizlik kengashining 2009-yil 14-iyunda Moskva shahrida bo'lib o'tgan sessiyasida bayon etilgan O'zbekistonning prinsipial pozitsiyasi haqida: O'zbekiston Respublikasining qarori 1034-I-son, 02.07.2009. - <https://lex.uz/docs/-2796518> - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
44. Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti qo'shma deklaratsiya qabul qildi. - [https://uza.uz/oz/posts/kollektiv-xavfsizlik-shartnomasi-tashkiloti-qoshma-deklaratsiya-qabul-qildi\\_302385](https://uza.uz/oz/posts/kollektiv-xavfsizlik-shartnomasi-tashkiloti-qoshma-deklaratsiya-qabul-qildi_302385) - [Elektron resurs] Murojaat qilingan sana: 01.06.2025.
45. Saidov A.X. Xalqaro huquq: Darslik. – T.: Adolat, 2018. – 240 b.
46. Jo'rayev Q. O'zbekiston tashqi siyosati: Monografiya. – T.: Oltin meros press, 2024. – 320 b.